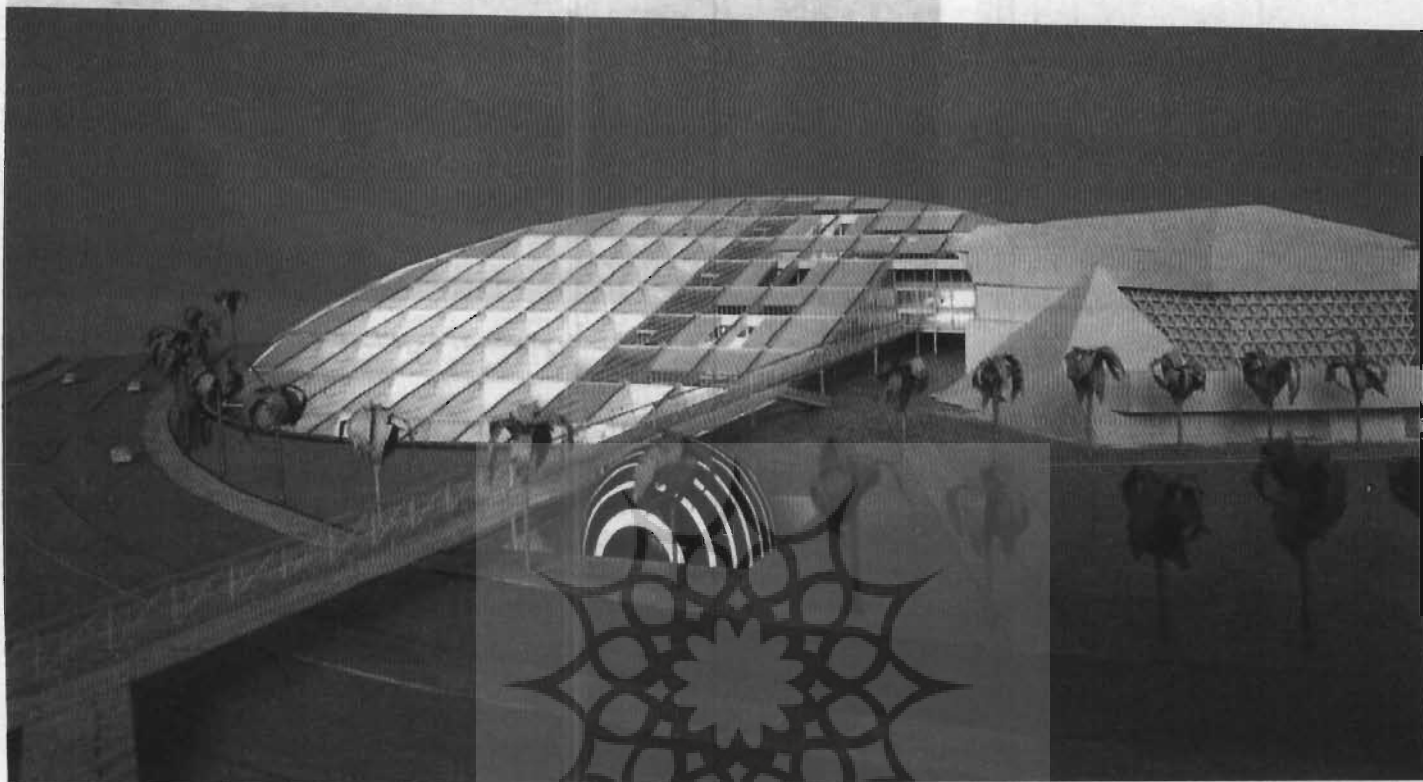

اسکندریه:

میشل آرسنو*

پروژه ۱۷۰ میلیون دلاری.

کتابخانه اسکندریه که در عهد باستان بی همتا بود، در حال نوزایی است تا شاید بتواند به مشعل دار مدرن دانش در جهان عرب تبدیل شود.

خشنود است، هر چند ترجیح می‌دهد که این کتابخانه منحصرراً در اختیار محققان قرار گیرد. جمال القطانی، نویسنده و سردبیر اخبار/ادب، ضمیمه ادبی روزنامه مشهور مصری الاخبار، می‌گوید: «ما کتاب بدون کتاب‌خوان نمی‌خواهیم! من بلد نیستم از رایانه استفاده کنم، اما پسرم بلد است و کتابخانه اسکندریه مال نسل اوست نه نسل من. این نسل با همان لذتی به آن کتابخانه خواهد رفت که خود من قبلاً به کتابخانه ملی می‌رفتم.»

در مدخل کارگاه، صفحاتی از سنگ خارا ی اسوان گذاشته‌اند که روی آنها یک هیروگلیف مصری، یک حرف چینی، یک حرف عربی و یک حرف یونانی حک شده است. پیام این صفحات سنگی که روپنای عمارت کتابخانه را خواهد پوشاند، روشن است: کتابخانه باید هم‌چون خود شهر اسکندریه چهارراه جهانی واژه‌ها و زبان‌ها باشد. در محل کارگاه ساختمانی که عملیاتش از ماه مه ۱۹۹۵ (هفت سال پس از آن که نخستین سنگ بنای آن به‌طور نمادین توسط حسنی مبارک رئیس جمهوری و فدریکو مایور مدیرکل یونسکو گذاشته شد) آغاز شد، حفاری‌هایی باستان‌شناسی صورت گرفت که

میکروفیلم و سی‌دی‌رام در مخزن کتابخانه ذخیره شود. فهرست رایانه‌ای آن که به کمک فرانسه و به سه زبان عربی، فرانسه و انگلیسی تدوین می‌شود یکی از پیچیده‌ترین فهرست‌های کتابخانه‌ای جهان خواهد بود. افلاک نما، مدرسه بین‌المللی علوم اطلاعات و موزه‌های کتابخانه (شامل موزه‌های باستان‌شناسی، خطاطی و علوم) آن را به مرکز جذب دانشجویان، محققان و بازدیدکنندگان از سراسر جهان تبدیل خواهد کرد.

هیجان خارجی‌ها

اندیشه احیای کتابخانه به سال ۱۹۷۴ بازمی‌گردد، یعنی زمانی که مصطفی العبادی، فارغ‌التحصیل کمبریج، استاد تاریخ و مؤلف کتاب حیات و سرنوشت کتابخانه باستانی اسکندریه، به فکر احیای مکانی افتاد که سال‌ها درباره آن تحقیق کرده بود. لطفی دویدار، رئیس دانشگاه اسکندریه هم از این فکر خوشش آمد. آن دو توانستند مقامات مصری و یونسکو را متقاعد سازند و یونسکو هزینه بررسی‌های ابتدایی و ایجاد یک سایت اینترنتی (www.bibalex.gov.eg) را عهده‌دار شد. مصطفی العبادی حالا از نتیجه فعالیت‌هایش

در قلب شهر اسکندریه، بین بندر شرقی و دانشگاه، یک هزار کارگر به‌طور شبانه‌روزی در یک کارگاه ساختمانی که چهار جرتقیل بزرگ در آن دیده می‌شود، مشغول به کار هستند. این ساختمان مدور ۱۱ طبقه را که قرار است در میان یک دریاچه کوچک ساخته شود یک شرکت معماری نروژی به نام اسنوها (Snohetta) طراحی کرده است. این شرکت برنده مناقصه‌ای شد که در سال ۱۹۸۹ تا ۱۴۰۰ پیشنهاد از ۷۷ کشور برگزار گردید. شکل مدور ساختمان جنبه‌ای نمادین دارد و به گفته محسن ظهران، مدیرکل طرح، «مظهر فانوس دانش در دریای مدیترانه است که همچون طلوع بی‌پایان خورشید می‌درخشد.»

احداث این بنا که قرار است در پاییز ۱۹۹۹ به پایان برسد، کتابخانه افسانه‌ای اسکندریه را دوباره احیاء خواهد کرد. بانیان کتابخانه امیدوار هستند که به این ترتیب اهمیت فرهنگی شهر اسکندریه حتی بیش از دوره سزار و کلئوپاترا در جهان عرب و فراتر از آن احساس شود.

مساحت کتابخانه ۳۶۷۰ مترمربع و گنجایش آن ۲۰۰۰ نفر خواهد بود. قرار است حدود هشت میلیون کتاب، نشریه ادواری، دست‌نوشته،

از پاپیروس تا اینترنت

* روزنامه نگار کانادایی در اسکندریه، مصر.

۱۹ در کشورهای مختلف غربی پراکنده شده، محققان را قادر سازند به مقایسه دست‌نوشته‌های موجود در مصر با کپی‌های اهدایی از سوی نیکوکاران خارجی پردازند. از جمله این اسناد، دست‌نوشته‌های بسیار مهم موجود در کاخ اسکوریال است. اسپانیا اخیراً کپی این میراث گرانبهای فرهنگ عربی را برای کتابخانه اسکندریه

«اسکندریه به پایتخت حافظه جمعی و مامن مردان ادب و علم تبدیل خواهد شد»

تهیه کرده است. کتابخانه همچنین می‌تواند آثار جدیدتری را که از جهان عرب خارج شده است، بازگرداند. به عنوان نمونه این آثار می‌توان به کتاب‌های زیبای لیتوگرافی شده‌ای اشاره کرد که طی دهه ۲۰ در شهر فاس در کشور مغرب منتشر شد و امروز فقط در دانشگاه هاروارد آمریکا می‌توان آنها را یافت.

کتابخانه اسکندریه قرار است اواخر سال ۱۹۹۹ با حضور حسنی مبارک رئیس‌جمهوری مصر که در ماه اکتبر برای چهارمین دوره ریاست جمهوری در انتخابات شرکت می‌کند، گشایش یابد. شاید رقیبان انتخاباتی مبارک وی را سرزنش کنند که به‌رغم بی‌سوادی حدود نیمی از جمعیت کشور، مبالغ هنگفتی

لازم است.» جمال‌القطنی نیز اظهار امیدواری می‌کند که کتابخانه به پلی بین مصر و اروپا بدل شود، زیرا به اعتقاد وی قاره اروپا دارای وجوه اشتراک فرهنگی و خصوصاً مذهبی با حوزه مدیترانه است. او می‌گوید: «ریشه‌های مذاهب اروپایی همین جاست». ادوارد الخراط، نویسنده اهل اسکندریه خواهان آن است که اسکندریه به پایتخت خاطره جمعی و مامن مردان ادب و علم تبدیل شود.» کتابخانه اسکندریه قطعاً به جوانان - ۵۰ درصد از جمعیت مصر کمتر از ۲۰ سال سن دارند - امکان تسریع در تحصیلات‌شان را خواهد داد. به گفته محسن ظهران، بسیاری از جوانان مصر به علت عدم دسترسی آسان به منابع تحقیق، چهار سال وقت را صرف دوره کارشناسی ارشد می‌کنند. درحالی که این دوره در کشورهای ثروتمند حدود دو سال بیشتر طول نمی‌کشد.

بیشترین بهره کتابخانه نصیب حدود ۸۰۰۰۰ دانشجوی دانشگاه اسکندریه خواهد شد که کتابخانه فعلی آن با ۲۵۰۰۰۰ جلد کتاب، کتابخانه‌ای کوچک تلقی می‌شود. (کتابخانه ملی مصر دارای ۱/۵ میلیون جلد کتاب است). محققان همه کشورهای عربی خواهند توانست به جای عزیمت به آمریکا و انگلیس یا دست‌کم پیش از رفتن به آن کشورها، عازم اسکندریه شوند. اگر کتابخانه اسکندریه بتواند توجه جامعه بین‌المللی را به‌طور مستمر جلب کند، به جایگاهی مهم تبدیل خواهد شد. مسئولان فعلی کتابخانه می‌گویند قصد دارند با برگرداندن اسنادی که طی قرن

نشان داد این پارکینگ پیشین دانشگاه بخشی از محله سلطنتی دوران باستان بوده است. البته شکل عمارت کتابخانه باستانی و مکان دقیق آن معلوم نیست.

کتابخانه اسکندریه همچنان کشورهای خارجی را نیز برانگیخته است. آلمان تأمین تجهیزات توزیع اسناد، نورژ لوازم میلمان، ایتالیا آزمایشگاه بازسازی دست‌نوشته‌ها و ژاپن نیز وسایل دیداری - شنیداری را به عهده گرفته‌اند. فرانسه وعده داده که یک کپی از بایگانی‌های شرکت کانال سوئز را به کتابخانه اهداء کند؛ ترکیه اهدای ۱۰۰۰۰ جلد کتاب و استرالیا اهدای آثاری هنری را وعده داده‌اند. تاکنون ۳۰۰۰۰۰ جلد کتاب جمع‌آوری شده که ۱۰۰۰۰۰ جلد آن اهدایی است.

سکوی برای پرش

آمادو - مختار امبو، مدیرکل سابق یونسکو، در سال ۱۹۸۷ طی فراخوانی بین‌المللی خواهان احیای کتابخانه اسکندریه شد و خاطر نشان کرد که این اقدام می‌تواند نقشه فرهنگی خاورمیانه و مغرب را تغییر دهد. در بررسی‌های عملیاتی یونسکو نیز بر این نقش اساسی در اطراف حوزه مدیترانه تأکید شد. محسن ظهران، مدیرکل طرح که دوره معماری را در دانشگاه‌های ایالات متحد آمریکا گذرانده معتقد است که این نقش کتابخانه احتمالاً محقق خواهد شد. به باور او، کتابخانه اسکندریه ممکن است به «سکوی پرشی برای توسعه مصر» تبدیل گردد.

ظهران می‌گوید: «یک کشور ممکن است ثروت‌های بسیاری داشته باشد، اما اگر فرهنگ نداشته باشد، زود ویران خواهد شد.» بنابر پیش‌بینی او، کتابخانه اسکندریه «به پل تفاهم و تعامل بین شرق و غرب بدل خواهد شد.» وی همچنین می‌افزاید: «تولد دوباره کتابخانه برای بشریت سودمند خواهد بود. اما نباید گمان کرد که نوزاد به محض تولد نیوغ خود را نشان خواهد داد! برای مشاهده آثار فعالیت کتابخانه چند دهه

ناپدید شدن اسرار آمیز

اسکندریه که بنیانگذار آن اسکندر مقدونی بود فانوسی داشت که جزء عجایب هفتگانه جهان به شمار می‌رفت. این شهر از حدود قرن سوم میلادی نیز دارای مشهورترین کتابخانه دوران باستان شد. دانشمندان یونانی چون اقلیدس، کلاودیوس، بطلمیوس و دیونوسیوس تراکیایی که به ترتیب بانیان هندسه، نقشه‌برداری و دستور زبان بودند، در این کتابخانه کار و تحقیق می‌کردند. همچنین در همین کتابخانه بود که ۷۲ شاخ‌آخام متونی را از زبان عبری به یونانی ترجمه کردند که بعدها مسیحیان آن را عهد عتیق نامیدند.

به خواست اداره‌کنندگان کتابخانه، کشتی‌های عبوری از سواحل مصر را به زور متوقف می‌کردند و هرگونه کتاب موجود در آنها را به کتابخانه می‌بردند. هدف اعلام شده کتابخانه، تصاحب همه کتاب‌های جهان بود. کتابخانه، نسخه‌های اصلی را نگاه می‌داشت و رونوشت آنها را به صاحبان کتاب‌ها برمی‌گرداند، به این ترتیب، کتابخانه دارای ۵۰۰ هالی ۷۰۰ هزار کتاب شد که غالباً طومارهایی

از پاپیروس بودند که در جلدهایی از کتان یا چرم حفظ و نگاهداری می‌شدند. این کتاب‌ها حدود ۶۰۰ سال در یک «موزه» (در معنای اصلی آن، یعنی «معبد الاهگان هنر و دانش») در محله شاهی که محل سکونت مشهورترین کلتوپاترا، یعنی همان هفتمین و آخرین کلتوپاترا نیز بود، نگاهداری شدند. تا مدت‌ها گمان می‌رفت که یولیوس قيصر، نخستین شوهر کلتوپاترا، که سربازانش بخشی از شهر اسکندریه را در حدود سال ۴۸ پیش از میلاد آتش زدند، عامل نابودی کتابخانه بوده است. اما تاریخ‌دان‌ها امروز فرضیه‌هایی دیگر مطرح کرده‌اند. برخی از این فرضیه‌ها عبارت‌اند از: نابود شدن کتابخانه در قرن سوم طی جنگ بین زنوبی ملکه پالمیرا با نیروهای امپراتور اورلیان؛ غارت شدن کتابخانه در قرن چهارم به دست مسیحیانی که به غارت ابنیه «کفار» می‌پرداختند؛ حمله یک نیروی عربی به شهر در قرن هشتم میلادی و سوزاندن کتاب‌ها برای گرم کردن حمام‌های عمومی به دستور فرمانده این نیرو. ■

کتابخانه جدید اسکندریه قرار است پیش از سال ۲۰۰۰ گشایش یابد.

سینمای افریقا در جست و جوی تماشاگر

چه باید کرد تا علاقه مردم افریقا به فیلم‌های بومی جلب شود؟ برای یافتن راه‌حل‌های این مسئله امسال کارگاه‌هایی در جریان جشنواره فیلم و افریقا (FESPACO) از ۲۷ فوریه تا ۶ مارس در واگادوگو (بورکینافاسو) تشکیل شد.

یافتن راه‌حل جنبه فوری دارد. زیرا افریقا دارد به زباله‌دان فیلم‌های مبتذل آمریکایی، فیلم‌های کونگ‌فویی و فیلم‌های رده چندم ساخت هند و آمریکای لاتین تبدیل می‌شود. شاید حدود ۹۰ درصد از فیلم‌های جشنواره مذکور هرگز در سینماهای قاره به نمایش در نمی‌آید. دومینیک والون که در این باره گزارشی برای اتحادیه اروپا تهیه کرده است، می‌گوید: «در واقع شبکه‌ای برای توزیع این فیلم‌ها در افریقا وجود ندارد و فقط واردکنندگان فیلم هستند که فعالیت دارند.»

بازار فیلم در کشورهای فرانسه زبان افریقا تقریباً به‌طور کامل تحت اختیار مؤسسه «فیلم‌های افریقایی - آمریکایی» (AFRAM) است که خود شعبه‌ای از شرکت MPEAAM، سرریل قدرتمند استودیوهای هالیوود، است. مؤسسه فیلم‌های افریقایی - آمریکایی فیلم‌هایش را در ازای ۳۰ تا ۴۰ درصد از فروش گیشه به سینما داران می‌دهد، اما فیلم‌های افریقایی به ناگزیر قیمت‌هایی ثابت دارند. به این ترتیب است که سینه‌های پهن سیلوستر استالونه و آرنولد شوایتزینگر بر پرده‌های سینماهای افریقا یکسره جا را برای دیگران تنگ می‌کنند. برخی سینماهای کوچک مردمی نیز فقط به نشان دادن فیلم‌های ویدیویی که به‌طور غیرمجاز تهیه شده‌اند، می‌پردازند.

با این وصف، مقاومت‌هایی در حال ظهور است. مثلاً کارگردانی اهل کامرون به نام باسک با کوبه‌یو از چهار سال پیش تحت حمایت مراکز فرهنگی فرانسه، برنامه‌ای در جهت توزیع فیلم‌های افریقایی به اجرا گذاشته که دامنه فعالیت آن به کشورهای کامرون، گابن، کنگو - برازاول، افریقای مرکزی و چاد گسترش یافته است.

اما به گفته مدیران سینما، صنعت فیلم افریقا به حمایت مالی دولت احتیاج دارد زیرا این فیلم‌ها ندرتاً پرفروش می‌شوند. نورالدین سایل که با شبکه فرانسوی «کانال پلاس» همکاری دارد معتقد است که شبکه‌های بزرگ تلویزیونی باید به حمایت مالی از سینمای افریقا موظف شوند. والون می‌گوید دولت‌ها باید سینماها را بسازند و سپس اداره آنها را به بخش خصوصی واگذار کنند. باید منتظر شد و دید که آیا دولت‌های افریقا پیشنهادهایی از این دست را می‌پذیرند یا خیر. ■

می‌شود و ثروتمندترین کشورها، از حیث فرهنگی جزء فقیرترین‌ها هستند. کشورهای دسته اخیر به جای کتابخانه، در لوزان و ژنو کاخ می‌سازند. اما دوره دلارهای نفتی رو به پایان است و ما باید به سوی ارزش‌های اساسی‌تر گام برداریم.»

آیا کتابخانه اسکندریه برای تقویت دموکراسی - اندیشه‌ای که از یونان آغاز شد - در مصر و سایر کشورهای منطقه مفید واقع خواهد شد؟ احمد عادل فتاح، مدیرکل موزه یونانی - رومی اسکندریه می‌گوید: «برای ایجاد یک کشور دموکراتیک به ابزارهای دموکراسی نیاز است که یکی از آنها دانش است. وضعیت دموکراسی در مصر در مقایسه با کشورهای همسایه خیلی بد نیست. البته ما همچنان برای بیشتر شدن این دموکراسی مبارزه می‌کنیم. من خدا را شکر می‌کنم که در مصر متولد شده‌ام، چون واقعا امکان نداشت بتوانم نوشته‌هایم را در بسیاری از کشورهای دیگر منتشر کنم.» ■

را صرف ایجاد کتابخانه‌ای شکوه‌مند کرده است. دولت مصر خود حدود دوسوم از بودجه ۱۷۲ میلیون دلاری برای احداث کتابخانه را تقبل کرده است و یک سوم باقی‌مانده را برخی کشورهای دیگر به‌ویژه کشورهای عربی به عهده گرفته‌اند.

تناقض‌های جهان عرب

جمال القطنی می‌گوید: «البته هزینه احداث کتابخانه بسیار زیاد است، اما کتابخانه، جشنواره نیست که پس از سه روز به اتمام برسد. وانگهی، اگر بخواهیم این کتابخانه را سی سال دیگر بسازیم، هزینه‌اش بسیار بیش از امروز خواهد شد.» به عقیده وی، ارزش این کتابخانه را باید از حیث فرهنگی سنجید، نه از حیث مادی و یکی از تناقض‌های جهان عرب در همین نکته نهفته است. القطنی به عنوان توضیح می‌افزاید: «غنی‌ترین فرهنگ‌های عربی در فقیرترین کشورها - منظورم یمن است - یافت

کتابخانه‌های بزرگ جهان

گروهی پنج‌تایی از کتابخانه‌ها قرار دارند که تعداد کتاب‌هایشان بین ۱۰ الی ۱۳ میلیون جلد برآورد می‌شود. این گروه از جمله شامل کتابخانه دانشگاه هاروارد آمریکا، کتابخانه عمومی نیویورک و کتابخانه عمومی فرانکفورت آلمان است. کتابخانه بریتیش در لندن هم بیش از ۱۲ میلیون جلد کتاب دارد که با کتابخانه فرانسه برابری می‌کند. کتابخانه فرانسه که نام دیگرش «کتابخانه کبیر» (TGB) است در سال ۱۹۹۶ در پاریس گشوده شد و ذخایر کتابخانه ملی را نیز دربرمی‌گیرد.

به این ترتیب، کتابخانه اسکندریه که گنجایش قطعی آن هشت میلیون جلد تعیین شده است، پس از کتابخانه دولتی فرانسه و در رده کتابخانه‌هایی چون کتابخانه برلین، برکلی (کالیفرنیا) و فرهنگستان رومانی در بخارست قرار خواهد گرفت. ■

برای مقایسه کتابخانه‌های جهان معمولاً تعداد مجله‌های چاپی آنها را در نظر می‌گیرند. اما چنین معیاری ممکن است گمراه‌کننده باشد زیرا تعریف مجلد در همه کشورها یکسان نیست. مثلاً، در کتابخانه دولتی مسکو و کتابخانه سنت‌پترزبورگ، هر اثر چاپی بیش از دو برگ را «مجلد» کرده‌اند و بر همین اساس تعداد مجله‌های هر یک از این کتابخانه‌ها ۳۰ میلیون ذکر می‌شود. در فرانسه، یک «مجلد» باید دست‌کم ۵۰ صفحه داشته باشد که این ضابطه نشریه‌های دوره‌ای را شامل نمی‌شود.

کتابخانه کنگره در واشنگتن که در سال ۱۸۰۰ ایجاد شد با ۲۹ میلیون جلد کتاب بزرگترین کتابخانه جهان به‌شمار می‌رود. کتابخانه ملی یکن شمار کتاب‌های خود را ۱۶ میلیون اعلام کرده است. درپس اینها،